

A magyar történeti alkotmány

Korszakok és kihívások

Szerkesztette
Hörcher Ferenc,
Thomas Lorman
és Pócza Kálmán

LUDOVIKA
EGYETEMI KIADÓ

A magyar történeti alkotmány
Korszakok és kihívások

A magyar történeti alkotmány

Korszakok és kihívások

Szerkesztette
Hörcher Ferenc, Thomas Lorman
és Pócza Kálmán

LUDOVIKA
EGYETEMI KIADÓ

Budapest, 2023

A fordítás az alábbi kiadás alapján készült:
Ferenc Hörcher and Thomas Lorman (eds): *A History of the Hungarian Constitution: Law, Government and Political Culture in Central Europe*.
London, I.B. Tauris – Bloomsbury Publishing, 2019.

A magyar kiadást szakmailag lektorálta:
Horváth Attila

Kiadja a Nemzeti Közszerológati Egyetem
Ludovika Egyetemi Kiadó
A kiadásért felel: Deli Gergely rektor

Székhely: 1083 Budapest, Ludovika tér 2.
Kapcsolat: kiadvanyok@uni-nke.hu

Felelős szerkesztő: Inzsöl Kata
Olvasószerkesztő: Szabó Ilse
Korrektor: Kutas Éva
Tördelőszerkesztő: Kőrösi László

Nyomdai kivitelezés: Gelbert ECO Print Kft.
Felelős vezető: Gellér Róbert ügyvezető

DOI: <https://doi.org/10.36250/00873.00>

ISBN 978-963-531-753-0 (nyomtatott)
ISBN 978-963-531-755-4 (ePDF) | ISBN 978-963-531-754-7 (ePub)

© Ferenc Hörcher and Thomas Lorman 2018, 2020
This translation of *A History of the Hungarian Constitution: Law, Government and Political Culture in Central Europe* is published by arrangement with
Bloomsbury Publishing Plc.

Hungarian edition © Nemzeti Közszerológati Egyetem, 2023
Hungarian translation © The Authors, 2023

Minden jog védve.

Tartalom

<i>A kötet szerzői</i>	7
<i>Előszó a magyar kiadáshoz</i>	11
Philip Barker – Thomas Lorman: Bevezetés	13
Martyn Rady: A jog és az ősi alkotmány a középkori és kora újkori Magyarországon	35
Szijártó M. István: Az alkotmány eszméjének születése a 18. század végén	55
Philip Barker: A múlt feltámasztása – a jövő átformálása	79
Hörcher Ferenc: A történeti alkotmány reformja vagy eltörlése?	115
Cieger András: „Vigyázzanak Önök a codificatióval. Maradjanak elasticus elveknél”	147
Thomas Lorman: A rugalmassággal élni és visszaélni	189
Szabó István: A történeti alkotmány és az 1920. évi I. törvénycikk	211
Fekete Balázs: Az alkotmányos hagyományok kontinuitása és megszakadása a II. világháború után	229
Pócza Kálmán: A történeti alkotmány újjáélesztése: elméleti reflexiók	257
Hörcher Ferenc – Pócza Kálmán: Utószó: A történeti alkotmány jövőjéről	289

Vákát oldal

A kötet szerzői

Philip BARKER jelenleg a University College London – School of Slavonic and East European Studies adjunktusa. Korábban, 2003 és 2011 között a Budapesti Corvinus Egyetemen és a Pázmány Péter Katolikus Egyetemen oktatott, valamint (mű)fordítóként és tolmácsként is dolgozott. Kutatási területei: magyar politikai eszmetörténet (különösen a 18. században), politikai diskurzus, a fordítás gyakorlata és elmélete.

CIEGER András a Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézetének tudományos főmunkatársa, osztályvezető. Kutatási területe: a 19. századi Magyarország politika- és társadalomtörténete. Legutóbbi publikációi: *A magyar országgyűlés a dualizmus korában I. A képviselőház (1865–1918)* (Budapest, Országgház Könyvkiadó, 2021); Cieger, András – Gergely, András: Ungarn. In Daum, Werner et al. (szerk.): *Handbuch der europäischen Verfassungsgeschichte im 19. Jahrhundert: Institutionen und Rechtspraxis im gesellschaftlichen Wandel* (Bonn, Dietz, 2020); New Models and Old Traditions: Debates on Parliamentarism in Hungary After the Austro-Hungarian Settlement of 1867. In Remieg, Aerts et al. (szerk.): *The Ideal of Parliament in Europe since 1800* (London, Palgrave Macmillan, 2019).

HÖRCHER Ferenc a Nemzeti Közszerzői Egyetem Politika- és Államelméleti Kutatóintézetének vezetője, kutatóprofesszora, az Eötvös Loránd Kutatási Hálózat Bölcsészettudományi Kutatóközpont Filozófiai Intézetének tudományos tanácsadója, korábbi intézetigazgatója. Politikai filozófus, eszmetörténész. Kutatási területe: kora modern és kortárs politikai gondolkodás, konzervativizmus és liberalizmus, az európai város politikai gondolkodása, magyar politikai eszmetörténet. Legutóbbi publikációi: *The Political Philosophy of the European City: From Polis, through City-State, to Megalopolis?* (Lanham, Rowman and Littlefield, 2021); Is the Historical Constitution of Hungary Still a Living Tradition?: A Proposal for Reinterpretation, In Górnisiewicz, Arkadiusz – Szlachta, Bogdan (szerk.): *The Concept of Constitution in the History of Political Thought* (Berlin–Boston, De Gruyter Verlag, 2017).

FEKETE Balázs az Eötvös Loránd Tudományegyetem Jog- és Államtudományi Karának habilitált egyetemi docense és a Társadalomtudományi Kutatóközpont Jogtudományi Intézetének főmunkatársa. Kutatási területei: a jogösszehasonlítás módszertana, a laikus jogi kultúra jellemzői. Legutóbbi publikációi:

Paradigms in Modern Comparative Law. A History (Oxford, Hart, 2021); *Az európai alkotmánypreambulumban. Összehasonlító és elméleti perspektívák* (Budapest, ELTE Eötvös, 2019)

THOMAS LORMAN a University College London – School of Slavonic and East European Studies adjunktusa és a *Central Europe* tudományos folyóirat szerkesztője. Kutatási területe: Közép-Európa politikai, jogi és egyházi története. Legutóbbi publikációja: *The Making of the Slovak People's Party. Religion, Nationalism and the Culture War in Early Twentieth Century Europe* (London, Bloomsbury, 2020).

PÓCZA KÁLMÁN a Nemzeti Közszolgálati Egyetem Politika- és Államelméleti Kutatóintézetének tudományos főmunkatársa, a Mathias Corvinus Collegium Alkotmánypolitikai Műhelyének vezetője, a JUDICON-EU nemzetközi összehasonlító kutatási projekt vezetője. Kutatási területei: alkotmányosság, alkotmánybíráskodás, politikai reprezentáció, parlamentarizmus. Legutóbbi publikációi: *Umkämpftes Terrain. Politik und Verfassungsgericht in Ungarn seit 1990*. In Ellen Bos – Astrid Lorenz (szerk.): *Das politische System Ungarns* (Wiesbaden, Springer Verlag, 2021); *Closing the Expectation Gap? Crisis of Hungarian Parliamentarism in the Inter-War Period*. In Remieg, Aerts et al. (szerk.): *The Ideal of Parliament in Europe since 1800* (London, Palgrave Macmillan, 2019).

MARTYN RADY a University College London professor emeritusa. Kutatási területe: a középkori és kora újkori Magyarország, Közép-Európa története. Legutóbbi publikációi: *The Habsburgs: The Rise and Fall of a World Power* (Basic Books, 2020); *The Habsburg Empire: A Very Short Introduction* (Oxford, Oxford University Press, 2017); *Customary Law in Hungary: Courts, Texts, and the Tripartitum* (Oxford, Oxford University Press, 2015).

SZABÓ ISTVÁN a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jogtörténeti Tanszékének vezetője, egyetemi tanár. Kutatási területe: az 1848 utáni magyar, német és osztrák alkotmányfejlődés. Legutóbbi publikációi: *A Szent Korona és az államforma*. In Peres, Zsuzsanna – Bathó, Gábor (szerk.): *Ünnepi tanulmányok a 80 éves Máthé Gábor tiszteletére: Labor est etiam ipse voluptas*. (Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó, 2021); *Innere Autonomien in der dualistischen Monarchie. Jogtörténeti Szemle* (2021); *150 éves a német egység. Iustum Aequum Salutare* (2021).

SZIJÁRTÓ M. István az Eötvös Loránd Tudományegyetem Gazdaság- és Társadalomtörténeti Tanszékének egyetemi tanára. Kutatási területe: a 18. századi magyarországi politika társadalom- és kultúrtörténete, ezen belül is elsősorban a diéta története, illetve a történetírás története és elmélete, különös tekintettel a mikrotörténelemre. Legutóbbi publikációi: *Estates and Constitution. The Parliament in Eighteenth-Century Hungary* (New York – Oxford, Berghahn, 2020); *A diéta II. A 18. századi politikai elit társadalom- és kultúrtörténeti megközelítésben* (Budapest, Magyar Nemzeti Levéltár, 2021).

Vákát oldal

Előszó a magyar kiadáshoz

Jelen kötet ötlete a *European Society for the History of Political Thought* 2016-ban, Barcelonában megrendezett konferenciájára nyúlik vissza. Az ottani előadások szerkesztett változatát további felkért szerzők dolgozatával egészítettük ki a kötet koncepciójának megfelelően. A kötet eredeti, angol nyelvű változata 2019-ben, az I.B. Tauris gondozásában jelent meg *A History of the Hungarian Constitution. Law, Government and Politics in Central Europe* címmel Hörcher Ferenc és Thomas Lorman szerkesztésében. Köszönettel tartozunk a Bloomsbury Kiadónak mint az I.B. Tauris jogutódjának, hogy hozzájárult a kötet magyar nyelvű változatának kiadásához. A magyar nyelvű kiadás szerkesztésébe Pócza Kálmán is bekapcsolódott.

Budapest, 2022. március 8.

A szerkesztők

Vákát oldal

Bevezetés

A régi/új alkotmány

Egy új alkotmány mindig megosztó. Nyelvezete sosem lehet kizárólagosan egyértelmű, normái egy része mindig vita tárgyát képezi, és autoritása nemcsak tartalmi állításainak értékétől, de elfogadásának körülményeitől is függ, nem beszélve az alkotmány kodifikálójának hatalmi pozíciójáról és megítéléséről. Egy alkotmány hatálybaléptetése politikai aktus, és a politika sosem mentes a nézeteltérésektől. Vagyis egy új alkotmány egyszerre nyújt táptalajt a társadalmi és politikai megosztottságnak, illetve az egység megerősítésének a politikai elit csoportjai és a szélesebb társadalmi rétegek között. Példának okáért, amikor 2012. január 1-jén az új alkotmány hatályba lépett Magyarországon, a magyarok egy része kitörő örömmel fogadta a változtatást, míg az állampolgárok egy másik táborából éles kritikát váltott ki. Ettől a naptól számítva lett hatályos az új Alaptörvény, amelyet a magyar országgyűlés 2011. április 18-án fogadott el. 262 képviselő szavazott mellette, 44 ellene, egy képviselő tartózkodott, és két ellenzéki párt bojkottálta a szavazást. Orbán Viktor miniszterelnök, akinek pártja kétharmados többséggel nyert a 2010-es országgyűlési választáson, úgy fogalmazott, hogy az új Alaptörvény „megújítja azt a közösséget, amit magyar nemzetnek hívunk”.¹ Ezzel ellentétben a baloldali és liberális ellenzéki pártok, valamint számos civil szervezet „komédiának” titulálta az új Alaptörvényt, amely „kivezeti Magyarországot a liberális demokráciák családjából”.² Bár a túlzó retorika napjaink politikai csatározásainak velejárója, az ellenzék tagjai felemelték hangjukat az elfogadott szöveg több aggályosnak vélt pontjával szemben is. Ilyen vitatott rész volt például az Alaptörvény azon állítása, miszerint az helyreállítja a folytonosságot az úgynevezett történeti alkot-

¹ Orbán: Gránitzilárdságú az alaptörvény. *Mandiner*, 2012. január 2.

² János Kis: Introduction. In Gábor Attila Tóth (szerk.): *Constitution for a Disunited Nation. On Hungary's Fundamental Law*. Budapest – New York, CEU, 2012. 1–24. Lásd még *Népszabadság*, 2012. január 1–2.

mánnal, amelynek „vívmányai” a Szent Koronával együtt megtestesítik „Magyarország alkotmányos állami folytonosságát és a nemzet egységét”.³

Nem ez volt azonban az első próbálkozás a *történeti* vagy *ősi alkotmányként* definiált alkotmányos keret valamilyen formában történő visszaállítására. Az egyik ilyen eset a II. József viharos uralkodása utáni időszakra datálható, amikor a nemesek először kezdtek beszélni egy „ősi alkotmányról”, és amikor a Szent Koronát mint az ország régi autonómiájának a fő szimbólumát visszahozták Bécsből. A „rég”, azaz a József uralkodása előtti törvényeket sokan szerették volna visszaállítani, de a kor újabb eszméi is befolyásolták a nemességet, amikor a lehetséges útról gondolkodtak. A 19. században pedig az 1848-as törvényes forradalom, a levert szabadságharc és az azt követő Habsburg-uralom két évtizedre kizökkenetette az országot az addig megszokott jogi berendezkedéséből, mígnem 1867-ben „visszaállították” az azt megelőző alkotmányos keretet.⁴ Az I. világháború vége egy újabb töréspontot jelentett. Magyarország királyságból köztársasággá alakult át, majd egy rövid időre Tanácsköztársaság lett belőle, sőt 1919 júniusában el is fogadták a zűrzavaros időkben élő ország első írott alkotmányát. Nem sokkal később viszont a véres diktatúrát és rövid életű alkotmányát is elsöpörték. Előbb 1919. augusztus elején egy kormányrendelettel érvénytelenítették az írott alkotmányt, majd az 1920. évi I. törvény-cikk látszólag visszaállította a korábbi jogi berendezkedéssel való folytonosságot.⁵ A következő egyértelmű töréspontot a német megszállás hozta el az országnak 1944. március 19-én: az országgyűlés – az alkotmányos kormányzás legfőbb eszköze – október közepéig összesen hat alkalommal ülésezett, azaz a képviselőház tevékenysége szinte formálissá vált. Eközben a végrehajtó hatalom mindenfajta jogi normát felrúgott, és a németekkel együttműködő magyar állam részvételével számos magyarországi zsidót náci haláltáborokba deportáltak, mígnem aztán a kormányzót is eltávolították, és a nyilaskeresztes párt élén Szálasi Ferenc 1944. október 15-én hivatalba lépett. A Vörös Hadsereg általi 1945-ös felszabadítását és megszállását követően aztán Magyarország a Szovjetunió szatellitállama lett.

³ Kis (2012): i. m. 2. A téma további kifejtését lásd Szente Zoltán: Az Alaptörvény és az alkotmányos változások szakmai és tudományos reflexiói 2010 után. *Fundamentum*, 19. (2015), 2–3. 62–70.

⁴ E fordulópontokról külön fejezetek szólnak kötetünkben.

⁵ *Népszava*, 1919. augusztus 2.; illetve Térfy Gyula (szerk.): *Magyar Törvénytár. 1920. évi törvények*. Budapest, Franklin-Társulat, 1921. Törvény I. Lásd erről kötetünk Szabó István jegyezte fejezetét.

A sztálinista ideológia új jogi keretrendszer megteremtését igényelte, ami végül 1949-ben a kommunista rezsim írott alkotmányának kényszerű elfogadását eredményezte egy évvel a kommunista hatalomátvétel után. Ez az alkotmány hatvanhárom éven át hatályban maradt – igaz, alapvető módosításokat végeztek rajta, s a rendszerváltás idején a szövege lényegében teljesen átalakult. A kommunista párt bukását megelőzően ugyanis, a kerekasztal-tárgyalások során 1989-ben alapjaiban átdolgozták az alkotmányt, hogy jobban harmonizáljon a kortárs nyugat-európai joggyakorlattal, egészen az új, 2011-es Alaptörvény hatálybalépéséig, amely deklarálta, hogy nem ismeri el az „1949. évi kommunista alkotmányt, mert egy zsarnoki uralom alapja volt, ezért kinyilvánítjuk érvénytelenségét”.⁶

Emellett az új Alaptörvény azt is hangsúlyozza, hogy a folytonosság megszakadása ellenére az 1944 előtt működő „történeti” alkotmányt tekinti elődjének. Ahogy az Alaptörvényben is olvasható: „Nem ismerjük el történeti alkotmányunk idegen megszállások miatt bekövetkezett felfüggesztését.”⁷ Ezt Orbán Viktor miniszterelnök később azzal magyarázta, hogy az alkotmány fogalma „a hagyományos magyar fölfogás szerint lényegesen többet jelent, mint egy értéksemleges jogi katalógust”, majd hozzátette:

„A hagyományos fölfogás szerint [az alkotmány] azt a történeti alkotmányt jelentette, amely tartalmazta mindazokat az írott vagy íratlan szabályokat, amelyek a magyar társadalmat működtették az államalapítástól kezdődően. [...] Mi ezt a fölfogást átvettük. Meggyőződésünk szerint létezik és mindig is létezni fog, ameddig a magyar állam fennáll, a történeti alkotmány.”⁸

Míg a szakma egyik fele üdvözölte, számos szakértő viszont úgy véli, hogy az 1944 előtt létező alkotmányos keretrendszer visszaállítására tett kísérlet egyfelől eleve elérhetetlen célt tűz ki, másfelől pedig „visszaesést” jelent a demokratikus normák tekintetében. A Velencei Bizottság például Magyarország új alkotmánya kapcsán megállapította, hogy a

„»történeti alkotmány« fogalma [...] bizonyos fokú bizonytalanságot visz az alkotmány értelmezésébe. Nincs világosan meghatározva, melyek a »történeti alkotmányunk vívmányai«, [...] a történeti alkotmányra való utalás eléggé homályos, arra tekintettel, hogy az egyes történelmi időszakok is különböző fejlődési szakaszokra

⁶ Magyarország Alaptörvénye, Nemzeti hitvallás.

⁷ Magyarország Alaptörvénye, Nemzeti hitvallás.

⁸ Orbán Viktor: Történelmi feladat volt az alaptörvény megalkotása (Előadás a „Párbeszéd és Identitás” című konferencián 2015. április 24-én Budapesten).

tagolhatók Magyarország esetében, és így a történeti alkotmány kifejezésnek nincs világos és konszenzusos értelme.”⁹

Érdeemes azonban megjegyezni, hogy hasonló kritikát más íratlan alkotmányokkal kapcsolatban is meg lehet fogalmazni.¹⁰

Ugyanakkor vannak, akik azért bírálják az Alaptörvényt, mert az a II. világháború előtti alkotmány értékeit tekinti mértékadónak, és ezáltal felmerülhet a veszély, hogy azokat az elitista, féldemokratikus értékeket idealizálja, amelyek a korszak Magyarországot jellemezték. Jogtudósok egy csoportja úgy érvelt, hogy a történeti alkotmányra való hivatkozás sugalmazhatja (többek között) az 1920-as trianoni békediktátum revízióját, vagyis az I. világháború utáni területvesztés felülvizsgálatának gondolatát.¹¹ Kis János még élesebben fogalmazott, amikor kifejtette, hogy bár a jelenlegi magyar kormány helyesen tette, hogy erkölcsileg szakított a kommunista rezsimmel, és elítélte azt, egyúttal viszont rehabilitálta is a háború előtti autoriter rendszert. Szerinte a szöveg retorikája azt sugallja, hogy az anti-kommunizmussal együtt jár egyfajta kódolt antiszemitizmus és egy nem is olyan kódolt antiliberalizmus.¹² Később újabb kritikák fogalmazódtak meg, amikor az alkotmány 2013-as módosítása kimondta, hogy a kommunizmus alatt elkövetett politikai bűnök nem évülnek el.

A II. világháború előtti alkotmányosság visszaállításának megítéléséről folyó vitákat azonban nemcsak a retorikai pontatlanság, a pártpolitikai viták és egy mélyen megosztott értelmiségi elit egymás iránti bizalmatlansága gátolja, hanem a korábban érinthetetlennek tekintett téma széles körű tudományos vizsgálatának hiánya is. Az 1947/49-es kommunista hatalomátvételt követően a tudomány úgy tekintett a magyar alkotmányosság fejlődésének kutatására, mint egy, az ország jövője szempontjából haszontalan területre, illetve csak abban az esetben látta a kutatások hasznosságát, amennyiben azok a kommunista korszak előtti igazságtalanságokat leplezték le. Magyarországon csak az 1980-as években indult egy olyan kezdeményezés, amely azt célozta, hogy a közép- és kelet-európai országok törvényeit történeti

⁹ Opinion on the New Constitution of Hungary (Adopted by the Venice Commission at its 87th Plenary Session, Venice, 17–18 June 2011).

¹⁰ Jelenleg az Egyesült Királyságnak, Svédországnak, Szaúd-Arábiának és Új-Zélandnak van kodifikálatlan alkotmánya.

¹¹ Miklós Bánkúti – Gábor Halmi – Kim Lane Scheppel: Disabling the Constitution. *Journal of Democracy*, 23. (2012), 3. 138–146.

¹² Kis (2012): i. m. 18.

és kortárs szempontból is összehasonlító alapon vizsgálják. 1989 óta egy projekt keretein belül öt kötetben jelent meg angol nyelven a középkori Magyar Királyság törvénykezése, de ezzel közel sem teljes még a kiadás.¹³ Az a tény, hogy jelen könyv 2019-ben megjelent eredeti angol nyelvű kiadása volt az első olyan monográfia, amely angol nyelven taglalta a magyar alkotmányos gondolkodás történetét, rávilágít arra, hogy milyen kevés tanulmány jelent meg eddig a témában akár Magyarországon, akár külföldön.¹⁴

Magyar alkotmány(ok) – brit perspektívából

Ahogy a könyv is igyekszik bemutatni, Magyarország alkotmányos gondolkodásának fejlődése nem választható el az ország tágabb értelemben vett fejlődésétől. A magyar alkotmányos szemlélet mérföldkövei mindig is a történelmi töréspontokhoz, restaurációs törekvésekhez és szembenállásokhoz kötődtek, amelyek nem csupán a törvények és kormányzati intézmények változását jelentették, de a politikai kultúra nyelvének és gyakorlatának átalakulását is. A könyv nyolc fejezete időrendi sorrendben vizsgálja, hogy a történelmi alkotmány kialakulása pontosan hogyan is ágyazódott bele Magyarország politikájának évezredes történetébe, a kora középkortól a 20. század közepéig, amikor is a kommunista hatalomátvétel és az azt követő 1949-es írott alkotmány pozitivista jogszemlélete végérvényesen szakított az addigi történelmi-alkotmányos hagyományokkal. Az utolsó két fejezet azt a kérdést járja körül, hogy vajon a történelmi alkotmány visszaállítása helyes, illetve egyáltalán lehetséges irány-e az alkotmány fejlődése szempontjából. Jelen könyv brit és magyar kutatók közös gondolkodásával kívánja új szemszögből megvilágítani a hosszú múltra visszatekintő magyar alkotmányos hagyományokat azáltal, hogy ismerteti az olvasókkal a történelmi alkotmány fejlődésének fontosabb fordulópontjait, amelyek persze máig jelentős tudományos és társadalmi viták tárgyát képezik az országban

¹³ János M. Bak: Introduction. In Martyn Rady (szerk.): *Custom and Law in Central Europe*. Cambridge, Cambridge University Press, 2003. 1–4.

¹⁴ Üdítő kivételként lásd Péter László munkásságát, tanulmányainak angol és magyar nyelvű gyűjteményét is, és nagyszabású tanulmányát Magyarország alkotmányának Habsburg Birodalmon belüli fejlődéséről. László Péter: Die Verfassungsentwicklung in Ungarn. In Helmut Rumpler – Peter Urbanitsch (szerk.): *Die Habsburgermonarchie 1848–1919*. VII. kötet. *Verfassung und Parlamentarismus. 1. Verfassungsrecht, Verfassungswirklichkeit, zentrale Repräsentativkörperschaften*. Wien, Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2000. 239–540.

és a nemzetközi irodalomban is. A könyv összeállításakor kitűzött céloknak megfelelően a szerzők igyekeztek úgy megválasztani a könyvben taglalt témákat, hogy nagyobb hangsúlyt fektessenek Magyarország alkotmányos fejlődésének e szempontból, vagyis a történeti alkotmányosság folyamatos hagyománya szempontjából ritkábban vizsgált kérdéseire is.

Bár terjedelmi korlátok miatt részletesen nem tárgyalhatunk számos fontos kérdést a történeti alkotmány kapcsán, azért egy szerkesztett kötet bevezetője nem kerülheti el, hogy legalább néhány elvi kérdéstről ne ejtjen szót, pláne, ha a szerzők kicsit kívülállóként is tekintenek a magyar alkotmány(ok) történetére. A brit szigetekről tekintve a magyar történeti alkotmány kapcsán elsőként is felmerül az a kérdés, hogy vajon helyesen tesszük-e egyáltalán, hogy egyetlen történeti alkotmányról beszélünk, miközben a magyar alkotmányosság története tulajdonképpen a jogfolytonosság megszakítottságának (és helyreállításának) a története? De ugyanezen égető kérdésnek tűnik, hogy miként is tudunk egyáltalán alkotmányról beszélni, miközben évszázadokon át nem volt olyan általánosan elfogadott törvénykorpusz, amelyet alkotmánynak lehetett volna nevezni, sőt maga az „alkotmány” szó sem létezett?

Ahogy a továbbiakban látni fogjuk, az első magyar „alkotmányosnak” titulált törvényjavaslatok csak a 18. század végén jelentek meg, bár abban a korban sem volt konszenzus az „alkotmány” fogalmát, múltját és jövőjét illetően.¹⁵ Többféle alkotmányos terv forgott közkezen a diétán, és a magyar politikai elit megosztott volt (egyebek között) egy modernebb, írott és felvilágosult eszményeken alapuló alkotmány, illetve a hagyományokon és rendi alapokon nyugvó „ősi” alkotmány támogatása között. Bár a nemesség zöme inkább egy „ősi” alkotmány mellett voksolt volna, a radikális nemesi reformerek és demokraták véget akartak vetni a Habsburgok uralmának és a nemesi privilégiumoknak egy új alkotmányos „köztársasággal”. Ez utóbbi csoportosulás keserű kudarcot vallott, amikor a hatóságok lebuktatták a Martinovics Ignác vezette jakobinus mozgalmat, és kivégezték vezetőit anélkül, hogy a közvélemény széles körben értesült volna az alkotmányos terveik tartalmáról. Noha egy bő fél évszázaddal később a Kossuth vezette reformereknek az áprilisi törvényekkel (ideiglenesen) sikerült a polgári állam alapjait lerakni, ennek a sikernek az egyik oka az volt,

¹⁵ Lásd például Marczali Henrik: Alkotmánytervezetek 1790-ben. *Budapesti Szemle*, 125. (1906), 351. 393–422. és Schlett István: Elszalasztott lehetőség vagy zsákutca? *Politikatudományi Szemle*, 5. (1996), 1. 7–42.

hogy a reformerek az „ősi alkotmányra” apelláltak, miközben mélyreható reformokat fogantatosítottak. A bécsi udvar viszont az áprilisi törvényeket a hatalom pillanatnyi termékének, és nem maradandó vívmánynak tekintette, ezért nem sokkal később fel is váltotta ezeket a törvényeket egy, a Habsburg Birodalom centralizációját és abszolutista monarchikus legitimitását szolgáló alaptörvénnyel, az úgynevezett olmützi, más néven oktrojált alkotmánnyal (*Oktroyierte Märzverfassung*). Annak ellenére, hogy ezen oktrojált alkotmány számos engedményt biztosított volna az 1848 előtti helyzethez képest (mint például a törvény előtti vagy a nyelvi és nemzeti egyenlőség), ez az alkotmányos törekvés sem bizonyult maradandónak: a szabadságharc miatt elhalasztották, aztán 1851-ben a bécsi udvar hatályon kívül helyezte azt.¹⁶ Miután leverték az 1848–49-es szabadságharcot, az udvar újra igyekezett Magyarországot beolvasztani egy centralizált Habsburg Birodalomba – utólag visszatekintve eredménytelenül. Az is igaz ugyanakkor, hogy az 1867-es kiegyezés sem volt a szó szoros értelmében vett modern alkotmány: a támogatói számára azért tűnt legitimnek, mert jogfolytonosságot biztosított azzal, hogy a *dietalis tractatus*t (az ország és az uralkodó közötti egyezkedés szokását), illetve Magyarország részleges szuverenitását visszaállította.¹⁷ A kiegyezés ellenfelei, vagyis a 48-asok viszont illegitimnek tartották azt, mert ez a folytonosság nem volt teljes.

Ez a nézeteltérés arra is rávilágított, hogy az alkotmány normarendje ebben a korszakban nem a kiegyezés egyes pontjain nyugodott, hanem a „történeti alkotmány” eredeti felfogásából eredt, amely, ahogyan fent már említettük, nem egy kodifikált/kartális, hanem egy joghagyományon és szokásrenden alapuló alkotmány volt. Így tehát a kiegyezés, bár a 19. századi magyar politikátörténet egyik legjelentősebb teljesítménye volt, a kortársak számára nem jelentette a magyar alkotmány teljességét, hiszen a magyar alkotmány eredete a kor felfogása szerint a 19. századnál sokkal régebbre nyúlt vissza, magába foglalva olyan távoli jogi aktusokat is, mint például a 1222-es Aranybulla, Werbőczy Hármaskönyve, vagy éppen a *Pragmatica Sanctio*. Az I. világháború utáni viharos időszakban radikálisan különböző alkotmányfelfogások ütköztek egymással: 1918 őszén kikiáltották a népköztársaságot, nem sokkal később, 1919 júliusában a kommuniszták elfogadták Magyarország első írott alkotmányát, de ezek az újítások

¹⁶ Miru György: *Szabadság és politikai közösség. Kossuth Lajos politikai alapfogalma*. Budapest, Argumentum Kiadó, 2011. 57–58.

¹⁷ A *dietalis tractatus*ról bővebben lásd Péter (2000): i. m.

csak rövid időre maradtak érvényben, és leginkább csak papíron léteztek. A Tanácsköztársaság bukása után, a Horthy-korszakban számos tudományos és politikai vita közepette újra felszínre került az „ősi” alkotmány mint irányadó elv. A Monarchia és az ország szétesése, valamint az államforma drasztikus változásai miatt egyesek szerint helyrehozhatatlanul sérült a történeti alkotmány jogfolytonossága.

A két világháború között a jogi és politikai intézményeket végül helyreállították. Például a régi törvények és rendeletek korpuszai újra hatályosak lettek, a megyék kormányzati apparátusa újra felállt, és a régi országgyűlés főrendiházát (megreformálva és Felsőháznak átnevezve) szintén helyreállították. Sőt a királyságot mint államformát is visszaállították, miközben Horthyt soha nem koronázták meg, maradt kormányzó. Az 1920-ban létrehozott kormányzói intézménynek egyébként számos ismert előfutára volt már a magyar történelemben.¹⁸ Ennek ellenére számos kortárs számára világos volt, hogy 1920-tól lényegében új alkotmányos rendszer jött létre, és hogy a közjogi alapintézmények sok tekintetben inkább csak retorikai és szentimentális szinten kötődtek az „ősi” alkotmányos előzményekhez, semmint a gyakorlatban. Az államforma körüli tisztázatlanság a „magyar királyi köztársaság” elnevezés egyre gyakoribb, enyhén szarkasztikus alkalmazásában is tükröződött, miközben a „király nélküli királyság” paradoxonja jó alapot adott a vitára. Ahogy a legitimista jogász, Farkas Tibor (1883–1940) fogalmazott: „Én király nélküli királyságot elképzelni nem tudok, mint ahogy nem tudok elképzelni aranypengőt sem arany nélkül és nem tudok elképzelni nemzeti egységet a lelkek egysége nélkül.”¹⁹ A különös helyzetet külföldön is érzékelték, és az észrevételek egy máig is élő anekdotává sűrűsödtek össze, miszerint Magyarország ebben a korban egy olyan „király nélküli királyság, amelyet egy flotta nélküli tengernagy kormányoz”.²⁰

¹⁸ Lásd Takács Péter: A király nélküli királyság. *Jogtörténeti Szemle*, 19. (2017), 3. 80–89.; és Képes György: Regent without a King? Nicholas Horthy's Position as 'Governor' in the Light of Hungarian Constitutional History. In *Medzi Trianonom a retribúciou Slovensko-maďarské vzťahy z právneho pohľadu. Between Trianon and Retribution Slovak-Hungarian Relations from Legal Point of View*. Trnava, University in Trnava, Faculty of law, 2021. 217–251.

¹⁹ Idézi Paksy Zoltán: Nagypolitika kicsiben: parlamenti választás és társadalmi háttere Zalaegerszegen 1935-ben. *Korall*, (2004), 17. 93.

²⁰ Takács (1989): i. m. 81.

Így tehát nem meglepő, hogy a 19. században is akut közjogi kérdés érzékeny pont maradt a két világháború közötti évtizedekben, és ez gyakran feszült és heves vitához vezetett még az alkotmányjogászok között is. Ilyen volt például a politikai vihart is kavarázó 1931-es Eckhart-vita. A „ősi” alkotmányhoz való ragaszkodás viszont nem szorítkozott csupán a jogtudósokra vagy a politikai elitre, ahogy Babits Mihály is észrevételezte 1939-ben:

„A magyar viszont ebben a változó világban »posztulál« valami állandóságot. Elsősorban már országának állandóságát. Ez a »szent korona területe«, egységes és változhatatlan, ezer esztendő óta. [...] Ugyanily eszményi állandóság az alkotmány, a magyarságnak mintegy erkölcsi területe és birtokállománya. Ez ismét szilárd pont a világegyetemben. Az alkotmányt ezerszer megsérthetik, kormányozhatnak nélküle vagy ellene. Ha századokig tart is így, az igazi magyar az alkotmányt akkor is élőnek és érvényesnek fogja tekinteni. Ragaszkodik a »közjogi fikcióhoz«.”²¹

Mint utólag kiderült, az csakugyan „közjogi fikció” volt, hogy a szélsőjobb és szélsőbal politikai erőknél az ősi alkotmány áthághatatlan gátat állított volna.²² A fasiszta ideológia például minden további nélkül használta fel saját céljaira az ősi alkotmányosság retorikáját, miközben azért az is kiderült, hogy az ősi alkotmányosság biztosítékát jelentő parlamenti szuverenitást 1944-ben a náci Németország, majd 1948-ban a kommunisták számolták fel.²³ Az 1989-es rendszerváltás idején ezért érthető módon keltek újra életre az alkotmányról és a történeti alkotmányosságról szóló viták.

Még ennek a merőben vázlatos történelmi áttekintésnek a fényében is félrevezető volna azt állítani, hogy ez a könyv csak az újkori magyar alkotmánytörténetről és az írott magyar alkotmány(ok)ról szólna. Jóllehet a kommunisták ragaszkodtak ahhoz a felfogáshoz, hogy hatalomra kerülésük előtt az íratlan alkotmányosságra való hivatkozás kizárólag egy „feudális játszma” része volt, azonban ez a szűk ideológiai értelmezés nem ad megfelelő súlyt annak a ténynek, hogy a magyar jogrendszer, legalábbis a viharos 20. századot megelőzően, sok tekintetben összhangban állt a kora-

²¹ Babits Mihály: A magyar jellemről. In Szekefű Gyula (szerk.): *Mi a magyar?* Budapest, Magyar Szemle Társaság, 1939. 70.

²² László Péter: East of the Elbe. The Communist Takeover and the Past. In Robert B. Pynsent (szerk.): *The Phoney Peace. Power and Culture in Central Europe 1945–49*. London, School of Slavonic and East European Studies, 2000. 17–38.

²³ Lásd Schweitzer Gábor: Közjogi provizórium, jogfolytonosság, új közjogi irány. Az 1919/1920–1944 közötti magyarországi alkotmányjog-tudomány vázlat (I. rész). *Közjogi Szemle*, 7. (2014), 1. 8–17.

beli európai jogi normákkal is. Gondolhatunk itt például a törvényhozó intézményekre (örökös király, megválasztott alsóház, nemesi elitből álló felsőház), amelyek hasonlóan működtek számos más európai alkotmányos királyságban és félig demokratikus parlamentáris rendszerben. Ezenfelül más európai országokhoz hasonlóan a bíróságoknak volt egy bizonyos fokú függetlensége, és a törvényeket és minisztériumi rendeleteket is hasonlóan kodifikálták és publikálták. Természetesen más országokban is előfordult, hogy nem létezett írott alkotmány, ennek ellenére ezek mégis széles körben elfogadott jogrendszerek voltak. Nagy-Britanniának például a mai napig nincs írott alkotmánya, mégis számtalan szakértő elismerte a szigetország alkotmányos jellegét és az állítólagosan jól működő „fékek és ellensúlyok” rendszerét. Emiatt éppen Nagy-Britanniában nagy népszerűségnek örvendett az „íratlan alkotmány” kifejezés, amely Walter Bagehot, a tekintélyes 19. századi brit alkotmányjogász szerint „a House of Commons könyvtárának teljes állományából áll”.

Ennek fényében nem meglepő, hogy a 20. század kiemelkedő brit származású Magyarország-szakértője, Carlile Aylmer Macartney is természetesen vette a magyar történeti „íratlan alkotmány” koncepcióját. Sőt, Macartney tömör leírása jó kiindulópontul szolgálhat Magyarország történeti alkotmányának mai értelmezéséhez is: szerinte a történeti alkotmány „törvények, előjogok és kiváltságok olyan csomósodási pontja, amely az uralkodó és a nemzet alkufolyamatainak, egyoldalú döntéseinek és engedményeinek ősi magva körül alakult ki”.²⁴ Macartney definíciója azt sugallja, hogy a történeti alkotmány egyes részei szerves egységgé állnak össze. Ez a felfogás jól tükrözi azt az általános vélekedést, amely szerint Magyarország jogi fejlődése organikus és elválaszthatatlanul összekapcsolódik az ország tágabb értelemben vett történelmével. Ezzel a meghatározással viszont Macartney egyfajta koherens és konszenzuson alapuló jelenségként festi le a történeti alkotmány működését, ami nyilvánvaló idealizálás, miközben közismert tény, hogy a történeti alkotmány körül soha véget nem érő csatározások dúltak.

A történeti alkotmány körüli viták során ráadásul egy olyan álláspont is kikristályosodott, amely szerint Magyarország alkotmányos fejlődése olyan radikális politikai szakításokat szenvedett el, amelyek ellehetetlenítették az alkotmány kontinuitását. Ilyen események voltak például Magyarország három részre szakadása az 1526-os mohácsi vereség után, az 1848–49-es for-

²⁴ Carlile Aylmer Macartney: *Hungary*. London, Ernest Benn, 1934. 126.

radalom kitörése, majd a Függetlenségi nyilatkozat kihirdetése, az 1867-es kiegyezés, és 1918–1919-ben az ország „megcsonkítása” az egymást követő forradalmak közepette. Ezen töréspontokat figyelembe véve egyesek szerint a történelmi fordulópontokat követően nemcsak új rendszerek, hanem egészen új alkotmányok jöttek létre. E felvetés kapcsán is érdemes megvizsgálni azt, hogy Magyarországnak valóban egyetlen történelmi alkotmánya volt, vagy esetleg az a helyzet, hogy a fent említett töréspontok miatt inkább többes számban – magyar alkotmányokról – kell valójában beszélnünk. A jelen kötet szerzői a történelmi alkotmány fogalmára, illetve a jogfolytonosság és megszakítottság alternatívájára fókuszálva többek között erre a kérdésre is megpróbálnak válaszolni, a saját korszakuk szempontjából.

A kötet tartalma

A második fejezetben Martyn Rady azt állítja, hogy a középkorban az „alkotmány” fogalom még nem létezett, és a királyság legfőbb jogi intézményei, az uralkodó és az alattvalók viszonya, illetve a mindenkori király alapvető jogai és kötelezettségei inkább az „alkudozás” tárgyai voltak. Nem véletlen, hogy a közjogi kérdések sok tekintetben tisztázatlanok maradtak, az öröklési jogtól a kialakulóban lévő szokásjogig. Ezenfelül a viszonylag rendszeres országgyűlés csak a 15. század közepére alakult ki: ekkoriban ugyanis már nemcsak alkalmanként összeülő tanácsként működött, hogy a királyi öröklés kérdését tárgyalja, hanem egyben a törvénykezés is „egyezményes úton” folytatódott ezeken a gyűléseken, amelyek során az uralkodó javaslatait az országgyűlés megvitatta, módosította vagy kiegészítette, esetleges panaszokkal pedig az uralkodóhoz fordulhattak jogorvoslatért.²⁵ Ugyanakkor Rady hangsúlyozza, hogy a törvény, amelyet az ország megannyi bírósága követett, nem írott jogforrásokból származott. Vagyis a bíróságok által követett eljárást „nem írta elő vagy rögzítette semmilyen norma”.²⁶ Ahogy Európa más tájain is, a középkori magyar törvényeket, és így az ország alkotmányának alapját, továbbra is „a szokások

²⁵ Martyn Rady: *Customary Law in Hungary. Courts, Texts and the Tripartitum*. Oxford, Oxford University Press, 2015. 7.

²⁶ Rady (2015): i. m. 7.

alakították” – ahogy Péter László fogalmazott.²⁷ Rady szerint ugyanakkor „a jogászi értelmezés alakította ki a szokásokból a szokásjogot, ami egyben rendszerezte és megfelelő szókincset is kölcsönzött ennek a szokásjognak”. A gyorsan változó politikai körülmények miatt azonban „torzulások, ellentmondások és instabilitás” jellemezte a magyar jog – és tágabb értelemben a magyar alkotmány – fejlődését a középkorban és a kora újkorban.²⁸

Mint ismeretes, Werbőczy István történelmi jelentőségű szokásjogi gyűjteménye, az 1517-es *Tripartitum* tette lehetővé, hogy a szokásjog megszilárduljon, és egészen a 19. századig biztos alapot adjon a magyar törvénykezésnek. Európa más országaival ellentétben Magyarországon a szokásjogot nem írta felül teljeskörűen az írott jog. Ugyanakkor az is igaz, hogy a *Tripartitumot*, a magyar joghagyomány legfontosabb mérföldkővét 1848-ig egyetlen király sem szentesítette pecsétjével. Werbőczytól származott az a gondolat, amely alapján a Szent Koronából az államhatalmat jelképező szimbólum lett, ideértve a királyság területi egységét, és azt a misztikus köteléket is, amely Werbőczy szerint a Koronát az országgal összeköti úgy, hogy „egyik nincs a másik nélkül”. Rady szerint a politikailag is aktív Werbőczy „két, szokásjogból nem eredeztethető következtetést von le” ebből a kapcsolatból: „az uralkodó megválaszthatóságát és a nemesesség jogát, hogy ellenálljon az uralkodóval szemben”. A mohácsi vereséget követően, vagyis körülbelül tizenkét évvel azután, hogy Werbőczy megírta a *Tripartitumot*, annak alkotmányos újításait megpróbálták a gyakorlatban is kamatoztatni.²⁹ Habár Magyarország lényegében megtartotta autonóm státuszát, a rendek pedig megőrizték hatalmukat a mohácsi vész után is, a Habsburg uralkodók jelentős, hivatalukból fakadó előjogokat szereztek velük szemben. Így például törvény-előterjesztési és vétőjoguk volt, de akár összehívhatták, felfüggeszthették vagy fel is oszlathatták az országgyűlést.³⁰ Mindazonáltal, ahogy Szijártó István fogalmaz a 18. századi magyar alkotmány történetéről szóló fejezetében, a Habsburgok szándéka annyi volt, hogy adót szedjenek és alkalomadtán sereget toborozzanak az olykor engedetlen nemességből, hogy fenntartsák a birodalom nagyhatalmi státuszát. Ez a gyakorlatias törekvés viszont sokszor lehetőséget

²⁷ László Péter: The Primacy of Consuetudo in Hungarian Law. In Martyn Rady (szerk.): *Custom and Law in Central Europe*. Cambridge, Cambridge University Press, 2003. 101.

²⁸ Rady (2015): i. m. 8–9.

²⁹ Rady (2015): i. m. 68.

³⁰ Macartney (1934): i. m. 131–132.

adott az országgyűlés számára, hogy engedményeket csikarjon ki magának, és megőrizze a nemesség történelmi előjogait az együttműködésért cserébe. Péter László szavaival élve ez az országgyűlés és az udvar közötti intézményes „bipolaritás” kényszerítette bele a feleket a folytonos alkukba (*tractatus*), amely egészen a Habsburg Birodalom 1918-as megszűnéséig jellemezte Magyarország alkotmányos működését.³¹

Ahogy Philip Barker a negyedik fejezetben kifejti, II. József uralkodása nemcsak reformkísérletei miatt volt igencsak vitatott, hanem azért is, mert ebben az időben a felvilágosodás új eszméiről egyre szélesebb körben tárgyaltak Magyarországon, átalakítva egyebek között a meglévő politikai szókinccset is. Az új eszmék egyike volt az „alkotmány” fogalma, amely körül példátlan méretű társadalmi vita alakult ki az egész országban. Az 1790–91. évi országgyűlés során merült fel az *alkotmány* szó ebben az alakban (az *alkot* szóból), ami arra utalt, hogy az egyes, külön jogterületekre kiható rendeletek és ediktumok egy összefogó egységet alkottak. De vajon az amerikai és francia forradalmi alkotmányok korában milyen volt egy efféle alkotmány gondolatának fogadtatása Magyarországon? Egyrészt a II. József központosító kísérletével szembeni ellenkezés egy újfajta magyar nemzeti érzületet teremtett, amely az uralkodó abszolutista törekvéseivel szemben állóként határozta meg magát. Másrészt ez a nemzeti érzület a „nemzeti karakter” külső jegyei (nyelv, viselet) iránt való lelkesedésben is megmutatkozott – 1791-ben meg is született a törvény, amely szerint az országgyűlési jegyzőkönyvet nemcsak latinul, hanem magyarul is rögzíteni kellett. Még a magyar nemesség nőtagjai is jelezték, hogy szeretnének részt venni a politikai életben, ha nem is aktívan, legalább a karzatról figyelve az országgyűlés ülésein.³² A magyar politika újonnan megjelenő hazafias jegyeit azonban korántsem szabad úgy tekinteni, mint ha a „nemzeti alkotmány” megalkotására törekvő szándék politikai konszenzuson alapult volna. Míg radikális reformpolitikusok szűk csoportja az újonnan elfogadott európai és amerikai írott alkotmányok mintájára kívánta megreformálni a „nemzetet” (általában a francia alkotmányosság egalitárius szellemében), a nemesség jó része inkább egyfajta „ősi alkotmányhoz” akart visszatérni, amely a magyar szokásjogi rendszer szerves

³¹ Részletekért lásd Péter (2000): i. m. 253–258.

³² Lásd például: *A magyar anyáknak az országgyűlésére egybegyűlt ország nagyjai s magyar atyák elejébe terjesztett alázatos kérések* (Pest, 1790), Bárány Péter (1763–1829) jegyezte le, de névtelenül adták ki.

fejlődésének eszméjére támaszkodott. Ugyanakkor még az úgynevezett „ősi alkotmány” fogalma sem volt egységes, hiszen a különböző politikai körök saját ideológiai és polemikus céljaik mentén konstruálták saját történelemolvasataikat. Végül azonban II. Lipót halálát követően (aki az alkotmányos uralkodás feltétlen híve volt), a Habsburgok és a forradalmi Franciaország közti kapcsolat elmérgesedésével az emancipációs eszméken alapuló írott alkotmány támogatóit nemcsak a hatalom, de a nemesség többi része is elítélte. 1795. május 20-án kivégezték Martinovics Ignácot, aki a föderális elveken nyugvó írott alkotmány bevezetésének élharcosa volt, és aki a magyar „jakobinusokat” vezette, ezzel pedig egy nemzedékre elfojtottak mindennemű radikális alkotmánypárti reformtörekvést.

Az etnikai alapú nacionalizmus magával ragadó, néha könyörtelen logikája azzal kezdett erősödni, hogy elterjedt a híre az Európán végigsöprő 1848-as forradalomhullámnak. Ezenfelül Magyarországon az is fűtötte az uralkodó elleni indulatokat, hogy úgy érezték, a törvény az ő oldalukon áll. Kossuth Lajos, aki ekkor az országgyűlési ellenzék legmeghatározóbb alakja volt, úgy fogalmazott egy, az udvarnak címzett beszédében 1848. március 3-án, hogy „Felsőged birodalmi kormánya nem lévén alkotmányos irányú, úgy kormányunk önállását, mint alkotmányos életünket paralisálta”.³³ Hörcher Ferenc jelen kötet ötödik fejezetében amellet érvel, hogy az 1848-as tavaszi eseményeket „törvényes forradalomként” kell értelmeznünk, hiszen az országgyűlés a szokásoknak megfelelően és az udvar jóváhagyásával ülésezett, amikor sok szempontból átalakította az országot. Kiemeli továbbá Kossuth vezetői képességeit, akinek az „áprilisi törvények” néven híressé vált reformjavaslatai megtestesítették azt a nemzeti liberális víziót, amely elsöpörte Magyarország feudális berendezkedését, és saját kormányt adott az országnak, amely immár nemcsak az uralkodónak, hanem a parlamentnek is felelős volt.

Az 1867 és 1905 között egymást követő, úgynevezett „67-esek” által vezetett kormányok mind támogatták a kiegyezést, amelyben az „ősi alkotmány” visszaállítását látták, hiszen úgy hitték, hogy ez a lépés jogilag is elismerte az autoritásukat. Ugyanakkor eltökélt szándékuk volt a királyság újjáépítése is, hogy visszanyerjék az ország régi nagyságát. Ahogy Cieger András is kifejti a hatodik fejezetben, bizakodásuk hamar elillant, és egyre

³³ Idézi Robert John Weston Evans: *Austria, Hungary and the Habsburgs*. Oxford, Oxford University Press, 2006. 252. Kossuth beszéde az alábbi címen érhető el a neten: <https://mek.oszk.hu/04800/04834/html/kossuth0002/kossuth0002.html>.

inkább úgy tekintettek a jog intézményeire, mint a kormányzat autoritásának fenntartására alkalmas eszközökre, nem pedig a jog széles körű kiterjesztésének lehetőségére. A megújult parlament viszont minden évben számos törvényt fogadott el, hiszen egy modern ország megteremtésének igénye egyre több reform bevezetését tette szükségessé. Így a liberális elit olyan mérföldkövet jelentő reformokat vezetett be – többek között az oktatást, a házasságot, a válást és a felekezeti kisebbségeket illetően –, amelyek nemcsak az ország újjáépítését, hanem a jogrend átszervezését is szolgálták. Mindazonáltal sok olyan, hanyagul meghozott törvényt is elfogadtak, amelynek a kidolgozását elsiették, joghézagok maradtak a szabályozásban, a kormányzat pedig egyre több miniszteri rendelettel igyekezett pontosítani a jogszabályokat, vagy meglévő jogszabály hiányában megpróbálta rendelettel pótolni azokat. Ezek a miniszteri rendeletek a szokásjog szerint csak addig maradtak érvényben, amíg a parlamenti törvényhozás felül nem írta őket. Erre azonban ritkán volt példa. Továbbá, még ha a parlament szentesített is egy törvényjavaslatot, a kormány sokszor figyelmen kívül hagyta a törvényalkotók döntését. Ez történt az 1868-as nemzetiségi törvények esetében is, amely igyekezett volna kiegyezni az elégedetlenkedő nemzetiségekkel, azonban a későbbi kormányok túlzottan is megengedőnek látták a törvényjavaslatot.

Thomas Lorman is arról ír a hetedik fejezetben, hogy a kormányzatok 1867 után előszeretettel éltek (és éltek vissza) a jogi keretrendszer „rugalmasságával”, ami általában csak felhatalmazást jelentett a végrehajtó hatalom számára, nem pedig korlátozást. A jogi ügyeskedésekről azonban gyakran elterelte a figyelmet az ország nagy iramú gazdasági növekedése, és a gyors fejlődésnek hála megszületett egyfajta nemzeti büszkeség az országban, amelynek betetőzése az 1896-os nagyszabású millenniumi ünnepség volt. A magyar politikai elit azonban továbbra is nyílt konfliktusban állt a bécsi udvarral, amely nemcsak a külpolitika és a birodalmi hadsereg felett rendelkezett, de az uralkodó nevezte ki a kormányzat minisztereit is. A magyar politikai osztály közös célját, amely saját hatalmuk megőrzése és a bécsi udvarral szembeni előjogok megvédése volt, a kiegyezés keretein belül lehetett csak elérni, azonban a kiegyezést kidolgozó Deák Ferenc sikereit egyetlen későbbi magyar politikus sem tudta megismételni. Bár a sokszor civakodásba torkolló viták révén azért bizonyos kérdésekben sikerült kivívni az udvar beleegyezését, a viszálykodás lassan elmérgesítette az osztrák és a magyar fél közti viszonyt. Ilyen nyugtalan állapotok között pedig választójogi reformokról sem lehetett szó egészen 1917-ig, hiszen mindkét

fél tartott tőle, hogy egy esetleges törvénymódosítás a másik fél hatalmi státuszának kedvezne, esetleg túlságosan kedvezne a nemzetiségeknek, illetve a társadalom alacsony sorban élő tömegeinek (ideértve a szegényeket, a tanulatlanokat vagy a nőket), akikkel kapcsolatban pedig attól féltek, hogy szenvedélyes fellépésük kezelhetetlen és destruktív társadalmi mozgalmakhoz vezetne. Minden negatívuma ellenére azonban a későbbi generációk idealizálták ezt a korszakot, a közvélemény a kiegyezést Magyarország páratlan aranykorával azonosította, hála az ipari fejlődésnek, a városiasodásnak, az infrastrukturális fejlesztéseknek és a kulturális megújulásnak.

Az I. világháború után a történeti Magyarország szétdarabolása, a Habsburg-ház trónfosztása és az egymást váltó forradalmi és ellenforradalmi kormányzatok tulajdonképpen felszámolták az addigi ősi alkotmányt. Mindazonáltal – ahogy a nyolcadik fejezetben Szabó István is kifejti – a Habsburg-ház restaurációjának kérdése gyakran felmerült az ország „jogfolytonossága” körül kialakuló tágabb diskurzusban is, hiszen egyesek szerint ezt a folytonosságot az I. világháború utáni forradalmi változások erőszakosan szakították meg. Szabó István szerint, habár az 1920. évi I. törvény képtelen volt formálisan is visszaállítani a jogfolytonosságot, mégis egyfajta „gyakorlati” vagy *de facto* folytonosságot teremtett az 1918 előtti történeti alkotmánnyal. Az uralkodó és az ország közötti intézményes bipolaritás lényegesen csökkent a két háború között. Az új parlament képtelen volt megegyezni abban, hogy ki üljön a IV. Károly után megüresedett trónra, így Horthy Miklóst nevezték ki kormányzónak, aki régensként megkapta a királyi hatalom jogköreinek egy részét, de aki kezdetben kifejezetten távol tartotta magát a napi politikától, nem lépett fel miniszterelnökeivel szemben akkor sem, amikor ízléstelennek tartotta politikájukat.³⁴

1945-ben, a Vörös Hadsereg bevonulása után hatalomra jutó pártoknak egy elszegényedő, traumatizált országot kellett irányítaniuk, amely méretét tekintve is újra az I. világháború után kijelölt határai közé zsugorodott. Reménykeltő fordulatnak látszott viszont a Független Kisgazdapárt vezette koalíciós kormány megalakulása az aránylag szabad 1945-ös választásokat követően, amelynek során a Kommunista Párt csupán a mandátumok 17 százalékát gyűjtötte be. A kormányzat meggyőződése szerint új jogi

³⁴ Horthy Miklós életútjának tárgyilagos áttekintését lásd Thomas Sakmyster: *Hungary's Admiral on Horseback: Miklós Horthy, 1918–1944*. New York, East European Monographs, 1994.

keretrendszerre volt szükség az ország újjáépítéséhez. Ezt volt hivatott biztosítani az 1946. évi I. törvény, amely kimondta, hogy az ország államformája a köztársaság, amely garantálja állampolgárainak egyenjogúságát. Fekete Balázs azonban a kilencedik fejezetben kifejti, hogy ez a törvény – amely elsősorban a köztársasági elnöki tisztség és a törvényhozás közti hatalmi egyensúly megteremtését igyekszik rögzíteni – tulajdonképpen a „történeti alkotmány” szellemében született meg. Továbbá a törvénycikk terjedelmes miniszterelnöki indoklása is megmutatja, hogy az új jogi keretet szabályozó törvény milyen erős szálakkal kötődik az alkotmányosság történeti hagyományaihoz.

Fekete azt is leírja fejezetében, hogy a Magyar Kommunista Párt már 1946-ban is manipulálta a politikát, illetve eltért az addigi jogi normáktól, 1947–49-es hatalomátvételét követően pedig kegyetlen diktatúrát vezetett be az országban. Új alkotmánya, amely 1949-ben lépett hatályba, elveiben gyakran eltért a magyar hagyományoktól, hiszen a Szovjetunió 1936-os kommunista alkotmányáról modellezték, sőt sok esetben másolták azt. Nem beszélve arról, hogy számos politikus és bíró, akiknek munkáját az alkotmány útmutatása határozta meg, igyekeztek a kommunista hatalomátvételt megelőző alkotmányos szokásoknak és törvényeknek még az emlékét is kiirtani. Mindezek ellenére is érvényben maradtak a régi jogi keretrendszer bizonyos szegmensei, hiszen például új polgári törvénykönyvet egészen 1959-ig nem fogadtak el, és a törvényhozók még az új törvénysszöveg elfogadását követően is megtartottak néhány elemet a régi törvénykönyvből. Ilyen például az öröklés hagyományos eljárásának megtartása, pedig az jelentősen ellenkezett a szocialista elvekkel.³⁵ Azonban az új alkotmány tulajdonképpen csak szemfényvesztés volt. A totalitárius kommunista rezsim nem tűrte az állampárt hatalmának bárminemű korlátozását. A választásokat manipulálták, a bíróságok a kommunista párt önkénye szerint működtek, a hatalom pedig semmibe vette a lakosság szabadságjogait, ha azt úgy látta jónak.

A kommunista diktatúra összeomlásával az 1949-es alkotmányt megreformálták, bár jól ismert tény az is, hogy az alkotmányozó atyák 1989-ben csak ideiglenes alkotmányban gondolkodtak, arra számítottak, hogy a rendszerváltást követően majd egy új alkotmányt fogadnak el. Ahogy szinte minden más területen, úgy az alkotmányozás kérdése kapcsán sem sikerült azonban a későbbiekben konszenzust teremteni, vagy kompromisszumot kötni. Több sikertelen kísérletet követően végül a Fidesz–KDNP

³⁵ Rady (2015): i. m. 241.

kétharmados győzelme teremtette meg egy új alkotmány elfogadásának lehetőségét. A Fidesz–KDNP által „fülkeforradalomnak” nevezett választási győzelem után az új Alaptörvény hivatalosan is visszaállította a már említett jogfolytonosságot az 1944 előtti történeti alkotmánnyal. A történeti alkotmány helyreállításának lehetőségéről és lehetetlenségéről Pócza Kálmán értekezik a tizedik fejezetben.

A történeti alkotmány helyreállítása azonban mindeddig nem jelentette azt, hogy visszaállították volna a monarchiát, a kormányzói státuszt, a kétkamarás parlamentet, a háború előtti választójogi törvényeket, a vármegyerendszert vagy bármilyen más, II. világháború előtti törvényt vagy szokást. Sőt, az Alaptörvény tiszteletben tartotta a kerekasztal-tárgyalások eredményeit, az 1990-es első szabadon választott kormány döntéseit, illetve az 1949 után elfogadott jogszabályok is hatályban maradtak, hacsak nem érvénytelenítette azokat konkrét rendelkezés. Továbbá Magyarország bíróságai sem hoztak olyan döntést, amely az 1944 előtti jogi keretrendszerre hivatkozott volna. Persze ezek a szempontok nem zárják ki, hogy a jövőben határozottabb módon érvényesüljön a történeti alkotmány helyreállítására irányuló törekvés. De mégis milyen jelentőséggel bírhat egy ilyen kísérlet? Csupán politikai célok mentén igyekeznének létrehozni egy, az ideológiai elkötelezettségek alátámasztására „felhasználható” múltat? Esetleg tanulsággal is szolgálhat a történeti „alkotmányosság” fejlődésének vizsgálata? Az ilyen és ehhez hasonló kérdések megválaszolásához elengedhetetlen Magyarország jogtörténetének teljesebb megismerése, és a történeti alkotmány helyreállításának megítéléséhez is szükséges a különböző érvek és ellenérvek ismerete – ez a könyv pedig éppen ebben kíván segítséget nyújtani.

Csak akkor érthetjük meg tehát, miért lett ilyen aktuális politikai kérdés a történeti alkotmány, ha kellő figyelmet fordítunk a történelmi és regionális kontextus feltárására is. Ahogy a jelen könyv is bemutatja, Magyarország jogtörténeti fejlődését 1526 és 1918 között alapvetően meghatározta az egész Habsburg Birodalom fejlődése, amely területét tekintve tulajdonképpen megfelel a ma oly sokat emlegetett közép-európai térségnek.³⁶ Bár Magyarország hosszú időn át sikeresen megőrizte alkotmánya sajátos természetét, a törvények és kormányzatok közti kapcsolat jellegét mindig befolyásolta a tágabb regionális kontextus. Ilyen értelemben az új

³⁶ Közép-Európa fogalmának kritikai áttekintését lásd Robert John Weston Evans: *Central Europe, Past and Present. Central Europe*, 1. (2003), 2. 163–167. Lásd még Steven Beller: *Including the Middle: A Response to R. J. W. Evans. Central Europe*, 1. (2003), 2. 169–177.